

ДАВНЄ І ДИВНЄ ПОДІЛЛЯ

м. Вінниця

Редактор:
Юхнович Л.М., директор ВОЦТСКЕ
Фото Гордієвича О.С.

[illegible]

Шановні читачі!

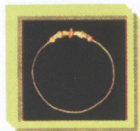
Пропонуємо Вам мандрівки Вінниччиною, унікальним регіоном, у якому поєдналася мальовнича краса незайманої природи та багата історія, здатна заповнити своєю розмаїтістю, багатством, незліченною кількістю пам'яток.

Мальовничий та гостинний край відкриє для Вас свої принади, зачарує красою, неповторністю парків і палаців, музеїв, храмів.

Це видання містить інформацію про три найбільш привабливі туристичні маршрути Вінниччиною.

**Відвідайте Вінниччину,
збережіть у серці часточку тепла та величі.**

Пороги. Ювелірні вироби з поховання сарматського царя

Посуд та знаряддя праці трипільської культури

ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ

Дати заснування населених пунктів або першої згадки їх в історичних документах

Поселення стародавніх людей

Курганні могильники

Поховання сарматського царя

Городища стародавніх міст

Залишки споруд з датами їх спорудження

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ

Церкви, собори, монастирі

Палаці

Костьоли

Замки, фортеці

Синагога

Парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва

Маршрути Вінниччиною:

1. «ТАЄМНИЧА БУША»
2. «ХРАМ У СКЕЛІ»
3. «МАЄТКИ ПОТОЦЬКИХ НА ВІННИЧЧИНІ»
4. «МУЗИЧНЕ ПОДІЛЛЯ»
5. «ЛІТЕРАТУРНЕ ПОДІЛЛЯ»
6. «ПОВІЙ, ВІТРЕ, НА ВКРАЇНУ»
7. «ПОДІЛЛЯ - БАТЬКІВЩИНА АВІАЦІЇ»
8. «МІСТО НАД ДНІСТРОМ»
9. «БИТВА ПІД БАТОГОМ»
10. «ШЕВЧЕНКО НА ВІННИЧЧИНІ»
11. «КАРМЕЛЮК І ПОДІЛЛЯ»
12. «ЖИТТЯ, ТВОРЧІСТЬ С. РУДАНСЬКОГО - ЛІКАРЯ ТА ПИСЬМЕННИКА»
13. «В. СТУС І ВІННИЧЧИНА»
14. «МАЛЬОВНИЧА ТУЛЬЧИНЩИНА»
15. «БЛАГОРОДНЕ СЕРЦЕ»
16. «ЛІТЕРАТУРНИМИ СТЕЖКАМИ
М.М. КОЦЮБИНСЬКОГО НА ВІННИЧЧИНІ»
17. «ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ПОДІЛЛЯ»
18. ЕКОЛОГІЧНА СТЕЖИНА «ПРАВИМ БЕРЕГОМ
ПІВДЕННОГО БУГУ»

Вінниччина - перлина Поділля

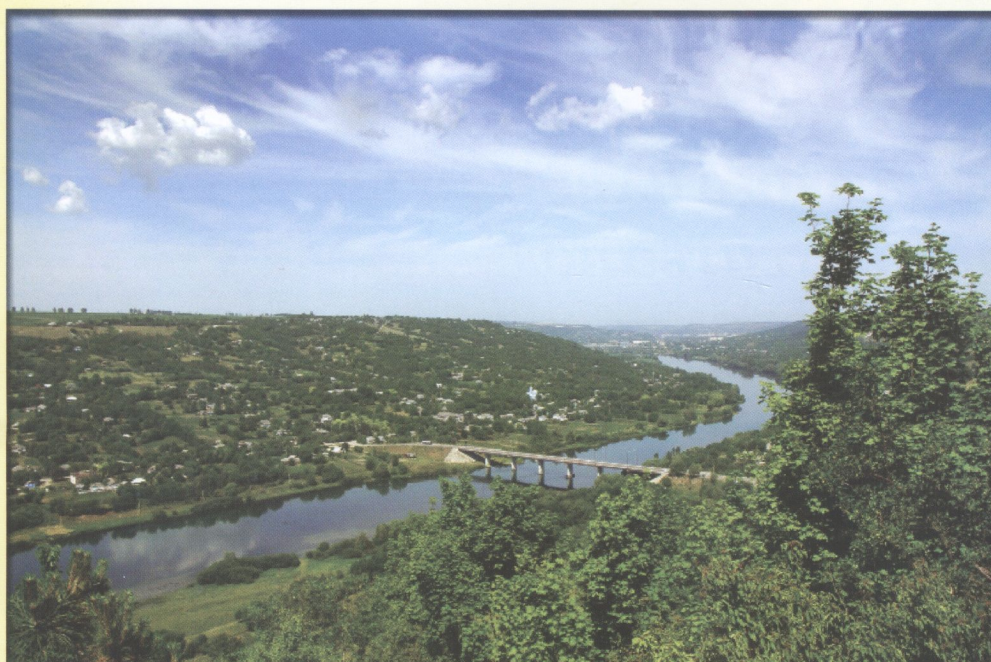
Вінницька область утворена 27 лютого 1932 року. Розташована у лісостеповій зоні центральної частини Правобережної України, в межах Подільської і Придніпровської висо-

чин на південному сході та Подільській височині на південному заході. Вінниччина є частиною Поділля. Центр області - місто Вінниця. Межує з Черкаською, Кіровоградською, Одеською, Хмельницькою, Житомирською, Київською областями, на південному заході - з Республікою Молдова.

Територія - 26,5 тис. кв. км. Населення - 1650,6 тис. чол. (станом на 1.01.2010р.)

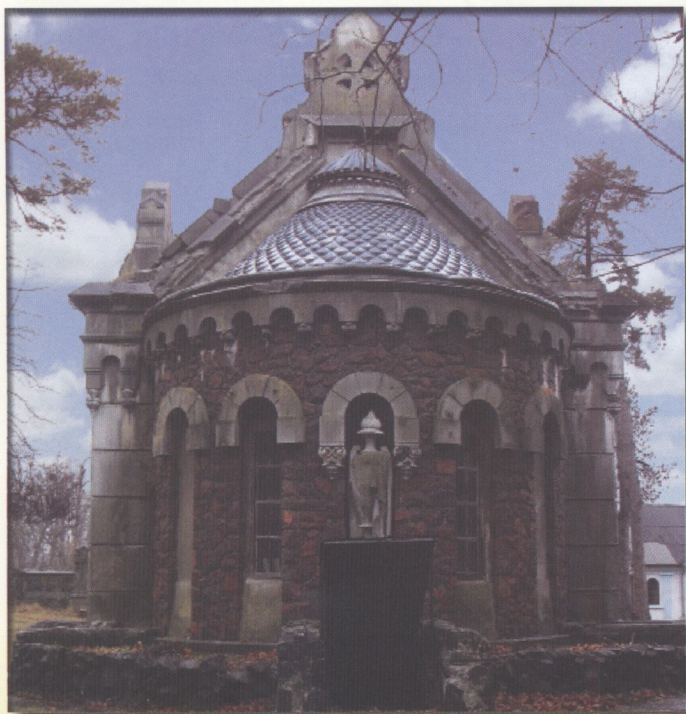
У області густа мережа річок, які належать до басейнів Південного Бугу, Дніпра і Дністра.

Вінницька область поділена на 27 адміністративних районів, 6 міст обласного підпорядкування, 12 міст

районного підпорядкування, 29 селищ міського типу, 1466 сільських населених пунктів. На території області знаходиться 4013 пам'яток: 1434 – археології, 1798 – історії, 580 – архітектури і містобудування. 146 пам'яток мають статус пам'яток національного значення.

Вінницька земля зростила багатьох талановитих, яскравих особистостей, які прославили не тільки свій край, а й стали гордістю усього людства. На Вінниччині народилися: Володимир Антонович – історик, археолог, етнограф; Мануїл Козачинський – письменник, педагог, філософ; Устим Кармалюк – національний герой, захисник інтересів народних мас; письменники: М. Коцюбинський, С. Руданський, М. Стельмах. Є. Гуцало – поет, прозаїк; В. Стус – поет, громадський діяч; В. Яворівський – прозаїк, публіцист, громадський діяч; Кларисе Ліспектор – видатна бразильська письменниця; Микола Леонтович – композитор, громадський діяч; Петро Ніщинський – композитор, поет, перекладач; Родіон Скалецький – композитор, хоровий диригент, фольклорист; Олекса Новаківський – живописець; Софія Тобілевич – акторка, фольклористка, письменниця; Ігор Савченко – кінорежисер; Данило Заболотний – мікробіолог, епідеміолог зі світовим ім'ям; Феодосій Добжанський – генетик, біолог, зоолог, педагог зі світовим іменем; Аріадна Стебельська – мисткиня, скульпторка, літературознавець, критик, поетеса, журналістка, педагог; Зельман Абрахам Ваксман – американський біохімік українсько-єврейського походження, Лауреат Нобелівської премії;

менниця; Ігор Савченко – кінорежисер; Данило Заболотний – мікробіолог, епідеміолог зі світовим ім'ям; Феодосій Добжанський – генетик, біолог, зоолог, педагог зі світовим іменем; Аріадна Стебельська – мисткиня, скульпторка, літературознавець, критик, поетеса, журналістка, педагог; Зельман Абрахам Ваксман – американський біохімік українсько-єврейського походження, Лауреат Нобелівської премії;

Красуня Вінниця

На обох берегах Південного Бугу, де з правого берега в нього впадає річка Вишня, а з лівого - Вінничка, розташоване місто Вінниця - адміністративний, промисловий, культурний центр Вінницької області, з населенням майже 400 тис. мешканців.

Вінниця сьогодні одне з найбільш озелених міст України, місто-парк. Як населений пункт Вінниця виникла в середині XIV ст.(1363 р.). Дослідники вважають, що назва міста походить від річки Віннички, де було перше поселення слов'ян-подолян; другі - від «винниць», які знаходилися на околицях, де вирощували виноград і виготовляли вино; треті - від слова «в'но» - «придбання»,

столицю Брацлавського воєводства. Із споруд того часу зберігся комплекс колишнього єзуїтського монастиря, кам'яні будівлі якого справляли на мешканців міста велике враження своєю величчю і відтоді за ними закріпилась назва «Мури».

Одночасно з єзуїтами заснували свій монастир домініканці. Після того, як Україна увійшла до складу Російської імперії (1835 р.), уряд ліквідував Домініканський монастир і за чотири роки він був перетворений на православний Свято-Преображенський кафедральний собор. Швидкий розвиток міста почався у другій половині XIX

«посаг». Після розгрому татар Поділля, до якого географічно належить Вінниця, перейшло під контроль литовської держави, а над Бугом було закладено фортецю, яка дала початок місту. Але справжнім містом Вінниця стала

тільки в XVII ст., перетворившись на ст., коли поблизу нього пройшла залізнична магістраль Київ-Одеса. З'явилися фабрики і заводи, почалося спорудження кам'яних житлових і громадських будівель.

НАЙВІДОМІШІ ТУРИСТИЧ- НІ ОБ'ЄКТИ ВІННИЦІ:

- Національний музей-садиба М.І.Пирогова;
- Літературно-меморіальний музей М.М.Коцюбинського;
- Обласний краєзнавчий музей;
- Художній музей;
- Музей «Мій край – Поділля»;
- Вінницький фонтан;
- Руїни ставки «Вервольф»;

Вони прославили свій край

Остап Гоголь – полковник подільський, (р.н.невідомий - 1679р.), видатний представник козацької старшини в історії українського народу. Належав до відданих сподвижників гетьманів Б.Хмельницького, І.Виговського, Ю.Хмельницького. Резиденцією О.Гоголя було місто Могилів над Дністром. У 1664 – 1665рр. очолював Брацлавський полк, захищав Подільські землі від татарських ординців. Полки Гоголя звільнили від турків Умань, Ладижин, обороняли Брацлав.

Йосип Глух (р.н. і смерті невідомі) - уманський полковник(1648-1654рр.), брав участь у всіх битвах української армії проти польських поневолювачів. У березні 1651 р. Й.Глух на чолі козацького загону розбив польські війська під Липовцем. Учасник Батозької битви 1652 року. На Переяславській раді відмовився присягнути на вірність московському царю.

Устим Якимович Кармалюк (1787р. – 1835р.) – національний герой, керівник повстанського руху українського селянства проти національного і соціального гніту на Поділлі в I половині XIX ст. Народився в с. Головинці (тепер с.Кармалюкове Жмеринського р-ну Вінницької обл.). За ідеєю Івана Драча, 1965 року у рідному селі легендарного подільського Робін Гуда створений музей його імені.

Іван Богун (р.н. – невідомий - 1664р.), герой Визвольної війни українського народу 1648-1654рр. під керівництвом Богдана Хмельницького. Козацький лицар, безмежної відваги воїн, талановитий полководець, блискучий майстер польових боїв і захисту міст. Відзначався високою моральністю і вірністю високим ідеалам. Учасник багатьох битв, в тому числі під Берестечком і Батогом. У битвах за Вінницю 1651р. проявив свої блискучі військові здібності.

Заболотний Данило Кирилович (1866-1929 рр.) – видатний вчений мікробіолог, епідеміолог зі світовим ім'ям. Народився в с. Чоботарка (Крижопільський р-н Вінницької обл.). Закінчив Новоросійський і Київський університети. Організував першу в Росії кафедру бактеріології (1898 р.), першу у світі кафедру епідеміології в Одеському медичному університеті (1920 р.), заснував Інститут мікробіології та епідеміології в Києві (1928 р.), ініціював створення Вінницького медичного університету, опублікував понад 200 наукових праць, присвячених вивченню трьох інфекційних захворювань. Був ректором Одеського медичного університету, президентом Всеукраїнської академії наук. Похований поряд зі своєю дружиною в рідному селі, яке тепер носить його ім'я. У селі функціонує музей імені Д.К. Заболотного.

Козачинський Мануїл Олександрович (1699-1755 рр.) – філософ, педагог, письменник. Народився в Ямполі, закінчив Києво-Могилянську академію. Працював у славнолатинській школі у Карловцях (тепер Сербія) як викладач риторики, поетики, латинської мови. Організував театр при школі. З 1739 року почав викладати філософію у Києво-Могилянській академії. Приймавши чернецтво, останні роки свого життя був архімандритом Слуцького монастиря (тепер Білорусь).

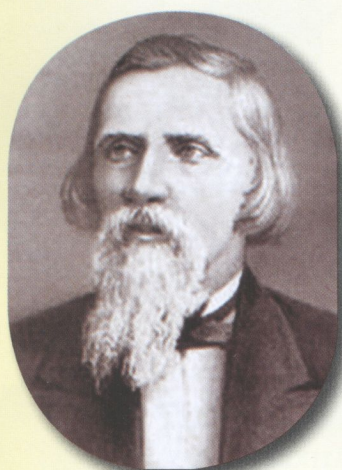
Коцюбинський Михайло Михайлович – український письменник-класик, громадський діяч. Народився 1864 р. у Вінниці, помер 1913 р. у Чернігові, де й похований на Болдиній горі. Написав твори, які стали окрасою не тільки української, а й світової літератури. За його творами зняті кінофільми. Деякі з них визнані справжніми шедеврами українського і світового кіномистецтва. Так, кінофільм «Тіні забутих предків» з тріумфом обійшов екрани всіх континентів. У Вінниці створений літературно-меморіальний музей і споруджений пам'ятник видатному письменнику.

Степан Васильович Руданський (1834-1873рр.) лікар, поет, перекладач, драматург і фольклорист. Народився в с. Хомутиці (Калинівський р-н Вінницької обл.) помер і похований у м. Ялті. Творець жанру співомовок. У творчому доробку поета – балади, ліричні поезії, поеми, байки, приказки, короткі поетичні обробки народних анекдотів, переспіви, переклади зі світової літератури. Засновано літературну премію ім. С.Руданського, створений музей його імені в рідному селі.

Василь Семенович Стус (1938 – 1985рр.) – український поет, публіцист, правозахисник, політв'язень, член Української Гельсінської групи. Народився у с.Рахнівка (Гайсинський р-н Вінницької обл.), закінчив історико-філологічний факультет Донецького педагогічного інституту. Належав до «шістдесятників» — опозиційно налаштованих представників творчої молоді, які активно боролися за відродження національної культури, проти обмежень свободи слова. Основні твори: збірки поезій «Зимові дерева», «Круговерть», «Веселий цвинтар», «Палімпсести», «Час творчості», «Дорога болю». Творчість Василя Стуса відзначена Державною премією ім.Т.Шевченка. На батьківщині В.Стуса в місцевій школі відкритий унікальний музей його імені.

Петро Іванович Ніщинський (1832 – 1896рр.) – композитор, педагог, поет-перекладач. Народився в с.Неменка (Іллінецький р-н Вінницької обл.). Закінчив у 1856р. філологічний і богословський факультети Афіньського університету, захистив дисертацію на ступінь магістра наук. Він є автором перших перекладів українською мовою творів Софокла і Гомера. У його творчій спадщині – обробки народних пісень, романси. Найвищим досягненням української хорової музики того часу став твір композитора «Вечорниці»(1875р.).

Ігор Андрійович Савченко (1906-1950рр.) – український кінорежисер. Народився у Вінниці. Видатний майстер екрану, актор, педагог. Він виховав цілу плеяду майстрів екрану, серед яких: Сергій Параджанов, Володимир Наумов, Олександр Алов. У своїй творчості багато приділяв уваги фільмам українським за духом: «Богдан Хмельницький», «Тарас Бульба», «Доля поета», «Дума про козака Голоту» та інші.

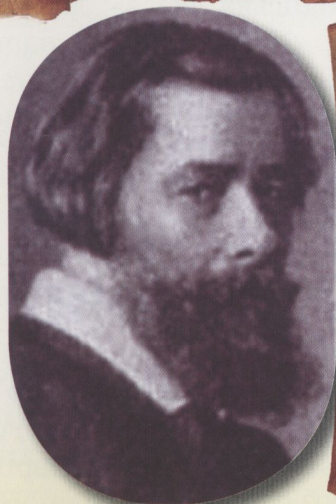

Михайло Панасович Стельмах (1912 -1983рр.) - поет, прозаїк, драматург, громадський діяч, лауреат Державної премії ім. Т.Шевченка(1981р.). Народився в с.Дяківці (Літинський р-н Вінницької обл.), закінчив Вінницький педагогічний інститут. У творчій спадщині М.Стельмаха великі прозові твори про українське село: «Кров людська - не водиця», «Хліб і сіль», «Велика рідня», «Правда і кривда», «Чотири броди», «Гуси-лебеді», а також поетичні книги для дітей. Він один з перших у післявоєнній художній літературі порушив проблему Голодомору 1932-1933рр. У рідному селі письменника створений літературно-меморіальний музей.

Михайло Сергійович Грушевський (1866 -1934рр.) - перший президент України, політик, історик, літературознавець, письменник. Творча спадщина М.Грушевського нараховує більш як 2000 наукових праць - книг, статей, рецензій. Він автор десятитомної «Історії України-Руси» - роботи, яка охопила всю історію України. М.Грушевський - академік Всеукраїнської академії наук, голова Центральної Ради; ним підписаний IV Універсал, який проголосив державну незалежність України 22 січня 1918 року. Село Сестринівка (Козятинський р-н Вінницької обл.) стало його духовною батьківщиною. Тут він часто гостював у свого дідуся по материнській лінії - місцевого священника. У селі відкритий музей імені М.Грушевського.

Микола Дмитрович Леонтович (1877-1921рр.) - видатний український композитор, педагог, фольклорист, творець класичних зразків української хорової музики. Народився в с.Селевенці (Крижопільський р-н, Вінницької обл.). У його творчій спадщині понад 150 обробок народних пісень, 4 оригінальних хорів, 200 творів у жанрі церковної музики. Легендарний «Щедрик», написаний ним у 1914 році, став Різдвяним гімном християн усього світу. М.Леонтович заснував у Тульчині першу музичну школу.

Олекса Харлампійович Новаківський (1872-1935рр.) - український живописець, педагог. Народився в с.Ободівка (Тростянецький р-н Вінницької обл.). Мистецьку освіту здобував навчаючись в Одесі(1888-1892рр.) і Краківській академії красних мистецтв (1892-1900рр.). Переїхавши до Львова, 1913 року заснував мистецьку школу, яка стала в Галичині осередком художньої освіти з чіткою українською національною орієнтацією. Мав кілька десятків учнів. Працював у різних жанрах: пейзаж, натюрморт, декоративні панно. У рідному селі художника пам'яті митця присвячена частина експозиції історичного музею.

ТАЄМНИЧА БУША

Маршрут № 1

Довжина маршруту – 185 км,
тривалість – 12 годин.

Найбільші населені пункти на шляху
маршруту: Тиврів, Шпиків, Томашпіль,
Стіна, Ямпіль, Буша.

ОБ'ЄКТИ ОГЛЯДУ НА МАРШРУТІ:

1. Зупинка №1 смт. Тиврів - Костел, 1742р;
Руїни палацу, XIX ст., Старий млин,
Тиврівський краєзнавчий музей;
2. Зупинка №2 смт. Шпиків - Палац Свей-
ковських, XVIII ст.;
3. Зупинка №3 Томашпіль - Костел Марії
Шкаплерної;
4. Зупинка №4 с. Стіна - Поляна сон-
трави площею 5га;
5. Зупинка №5 м. Ямпіль - краєзнавчий
музей; художній музей; Свято-Мико-
лаївська церква XVIII ст.;
6. Зупинка №6 с. Буша - історико-куль-

турний заповідник «Буша»: чотири
пам'ятки археології III тис. до н.е. -
XII ст. н.е.; дохристиянський храм V
ст. н.е. з унікальними художніми на-
скельними рельєфами; залишки фор-
теці та підземних ходів XVI-XVII ст.;
міська ратуша XVI ст.; Покровський
монастир XVII ст.; Успенська церква
XVIII ст.; козацьке кладовище XVIII -
XIX ст.; парк історичної скульптури;
геологічна пам'ятка природи «Гайда-
мацький Яр».

Маршрут починається з м. Вінниці і про-
лягає через п'ять районів Вінницької об-
ласті, багатих історичними, культурними і
природними пам'ятками.

Тиврівський район знаходиться у цен-
тральній частині Вінницької області. Гідро-
графічну сітку району складають річка Пів-
денний Буг та його притока Краснянка з її
безіменними струмками, які протікають
долинами, балками, болотами.

Південний Буг несе свої води територією
району більше як 80 км.

Територія Тиврівщини відноситься до
лісостепової зони. Переважають тут ду-
бово-грабові ліси, є об'єкти природно-
заповідного фонду державного та місце-
вого значення: заказники «Гніванська
дача», «Заповідні ялини»; пам'ятки
природи «Букові гаї», «Крутосхи-
ли», «Шершнянська скеля»; джере-
ло «Ревуха»; Сутисківський парк
- пам'ятка садово-паркового мистец-
тва місцевого значення; заповідне
урочище «Гніванське».

ТИВРІВ ІСТОРИЧНИЙ

Стародавній Тиврів роз-
кинувся на мальовничому узгір'ї
правого берега Південного Бугу.
Перша письмова згадка про Тиврів
датується 1393 роком, коли великий

литовський князь Вітовт подарував містечко з володіннями «за вислугу» Герману Дашкевичу.

Недалеко від поселення проходив Кучманський шлях, яким йшли татарські орди на Галичину, Волинь, Польщу. Заможні панські палаци того часу скидалися на військові фортеці: високі кам'яні стіни, бойові башти, гармати, численні залоги, – все це робило їх неприступними. Серед архітектурних пам'яток сьогоднішнього містечка збереглися: палац Ярошинського, пам'ятка архітектури XVIII-XIXст. (в'їзна брама, парк), Тиврівське духовне училище, в якому працювали М.Леонтович, К.Стеценко(нині тут знаходиться ліцей); Костел, руїни палацу, Старий млин.

Музеї: Тиврівський краєзнавчий музей, заснований 1978 року.

ЗАМОК-ПАЛАЦ СВЕЙКОВСЬКИХ

Шпиків – селище міського типу з 1961 року, центр селищної Ради. До районного центру – 37км. Розкинувся він на схилах маленької річки Шпиківки. Старі плотини утворили великі стави.

Перша письмова згадка про населений пункт зустрічається у документах XVI ст., у яких йдеться про те, що 1507 року власником містечка став брацлавський землянин Семен Кішка.

Замок-палац, збудований 1760р. Леонардом Свейковським у стилі бароко, ніколи не зазнавав нападів. На час його появи татари більше не спустошували Поділля і, оскільки його власник був противником Барської конфедерації, російські війська Апраксіна його теж не чіпали. Споруда могла витримати і облогу, мала чотири башти і надбрамну вежу. Якщо війни помилували замок, то стихії його не обійшли, – у 1907 році тут сталася пожежа. Після революції пам'ятка зазнала найбільших ударів. Було розібрано три з чотирьох башт і на території побудовано безлику споруду. До цього вціліли надбрамна вежа, частина парадних приміщень і одна башта, де мешкають прості люди. Вище від палацу, на терито-

рії школи, можна оглянути перебудовану споруду – колишній будинок управителя маєтку, зведений за планом архітектора Владислава Городецького, – автора київського «Будинку з химерами». Навпроти від замку, на другому боці ставка, ще зовсім недавно стояв пусткою один з найбільших і найстаріших в Україні цукрових заводів, побудований Свейковським 1844 року.

ТОМАШПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

Край багатий культурно-мистецькою спадщиною, талановитими людьми, які залишили вагомий слід в історії Томашпільського району.

Археологічні пам'ятки підтверджують, що ці землі почали заселятися в добу палеоліту. Знаряддя праці тієї доби досі знаходять на полях і урочищах біля селища Томашпіль та сіл Стіна, Кислецьке, Гнатків, Велика Русава, Яланець, Пеньківка, Комаргород, Нетребівка.

Томашпільщина багата на чарівні куточки природи, що ваблять своїми неповторними пейзажами. Чи не найбільшу цінність мають старовинні парки.

У районі є три пам'ятки садово-паркової архітектури XVIII-XIXст., побудовані в ландшафтному стилі: Антопільський, Комаргородський та Олександрівський. Старовинні дендропарки дивують своєю багатотою і різноманітною рослинністю, архітектурною довершеністю розкішних палаців, арок, гrotів, численних ставків.

Створені садівниками-іноземцями та місцевими селянами-умільцями, імена яких, на жаль, не збереглися, дендропарки краю мають природно-історичне, науково-пізнавальне та естетичне значення і є складовою частиною культурних надбань українського народу. Виникли вони у маєтках багатих землевласників. Талановиті творці паркових композицій максимально використовували природну красу місцевого ландшафту. Лише їй вони підпорядкували архітектурні споруди, врахували і національні традиції місцевих жителів.

КОСТЕЛ МАТЕРІ БОЖОЇ ШКАПЛЕРНОЇ

Назва Томашпіль походить від імені Томас (пол. Tomasz - Томаш).

До 1569 року Томашпіль належав до Великого князівства Литовського. У 1569 році (за Люблінською унією) був переданий Польщі. Перша згадка про Томашпіль в історичних документах з 1616 року, коли Томашпіль, як і все Поділля, належить Польщі.

Пам'ятки:

Костел Матері Божої Шкаплерної. 1812 року костел зведений фундацією Потоцьких на місці дерев'яного храму 1769 року. За радянських часів був будинок культури, склад. На початку 90-х років минулого століття громада знову повернула храм. Відбудовано дві вежі. Костел Матері Божої Шкаплерної нагадує храм у Чечельнику.

КРАЙ, ДЕ ЦВІТЕ СОН-ТРАВА С.СТІНА

Історичною перлиною Томашпільщини є таємниче село Стіна, наповнене живим подихом давнини. Розкинулось воно у долині річки Русава і відоме серед подільських поселень своїми найстарішими скельними монастирями, заснованими приблизно в XI ст., а також пам'ятками інших історичних епох.

Цікавими для туристів у Стіні є залишки колишніх укріплень XVI-XVII ст., розташо-

ваних на Замковій горі, невелика мурована Миколаївська церква – єдиний уцілілий свідок козацько-польських війн та інших подій у житті стін'ян упродовж останніх 350 років.

За народними переказами, її збудував козак Стефан Нечай на тому місці, де знайшов ікону святого Миколая. Спочатку церква була

Сон-трава

невеликою, окремо від неї стояла дерев'яна дзвіниця. Серед інших пам'яток кінця XIX початку XX ст. – цвинтар, будинок лісника, млин.

Більшість місцевих жителів пояснюють походження назви поселення від густих лісів, що майже вертикально вкривають схили каньйону. Дивлячись на них з протилежного боку, дійсно бачиш перед собою суцільну зелену стіну.

А ще на північно-східній околиці Стіни знаходиться «Сонна поляна» площею 5 га дернової землі, на якій на початку квітня розквітає реліктова рослина сон-трава, занесена до Червоної книги Вінницької області.

Ямпільщина – край Придністровського Поділля, має надзвичайно красиві ландшафти. Його ще називають Подільським Кримом. Тут є все: і клімат, і рослинність, і ґрунти, – чорноземи, сприятливі для проживання, праці та відпочинку людей. Місцевість зачаровує крутими переломами, де вирує швидкоплинний Дністер.

При крутизні схилів і спадів чисельних річок, розкинулись чудові рівнини, а села, як і належить історично, причаїлися у затишних долинах.

Ямпільський район розміщується у південно-західній частині Вінниччини і

межує з Республікою Молдова та п'ятьма районами Вінницької області. На його території нині одне місто – Ямпіль. А кілька століть тому містами були відома історична Буша і

Анемона лісова

Цекинівка. Адже біля кожного з них знаходили поселення трипільської (IV-III ст. до н.е.), черняхівської (III-IV ст. н.е.) культур, сюди сягали кордони Скіфії і Сарматії, які підтримували зв'язки з грецькими колоніями Причорномор'я, Балканами, Кавказом, Передньою і Малою Азією.

Дністром генуезькі купці на кораблях, навантажених сукном, вином, оліями, прянощами, піднімалися річкою, скуповували зерно, шкіру, хутро, віск, мед. Цекинівку вони називали давньою Ольхонією.

Ямпіль відвідували торгові представники Риму, Венеції щодо поставок «золотої подільської пшениці».

У 1711 році Петро I, здійснюючи Прутський

похід, базувався на цекинівських землях. 1787 року тут перебували війська О.В. Суворова. Сюди здійснювали походи Б. Хмельницький та його син Тиміш.

На території Ямпільщини можна побачити чимало цікавих туристичних об'єктів: істори-

ко - релігійні пам'ятки «Хасидські святині» (с.Пороги), «Оксанівське скельне поселення» XVI-XVII ст., побувати у образотворчому і краєзнавчому музеях, приватному музеї В.А. Наконечного, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України, заслуженого майстра народної творчості України, лауреата Національної премії України ім.Тараса Шевченка і премії Катерини Білокур.

ПОДІЛЬСЬКИЙ КРИМ. ЯМПІЛЬ.

Місто відоме з XVI ст. Власник Ямполя Ян Замойський укріпив місто замковими спорудами, як одне з торговельних центрів. Замок відігравав значну оборонну роль на цих землях у XVI-XVII ст. Богдан Хмельницький перетворив місто

на свою тимчасову резиденцію. Тут гетьман святкував весілля сина Тимоша.

Пам'ятки: Свято-Миколаївська православна церква, музей образотворчого мистецтва.

Пальчатокорінник м'ясо-червоний

р. Дністер. Лебеді у крижаному полоні

С.БУША – ОДНЕ З СЕМИ ЧУДЕС ВІННИЧЧИНИ

Найціннішим туристичним об'єктом району є славетна Буша, яка розкинулася у глибокій долині на міждріччі – Мурафи і Бушанки.

Тут, в одному з найдавніших сіл Поділля, знаходиться комплекс пам'яток археології, історії, культури, природи – об'єднаних спільною

географічною територією в 7 га. Зокрема, це поселення трипільської, скіфської та слов'янської культур від VI тис. до н.е. до XII ст. н.е.; залишки оборонної фортеці з підземними ходами XVI-XVII ст.; скельний храм з художніми рельєфами, які не мають аналогів в Європі.

Вперше згадується Буша в акті 1569 року.

На арену великої і трагічної історії Буша

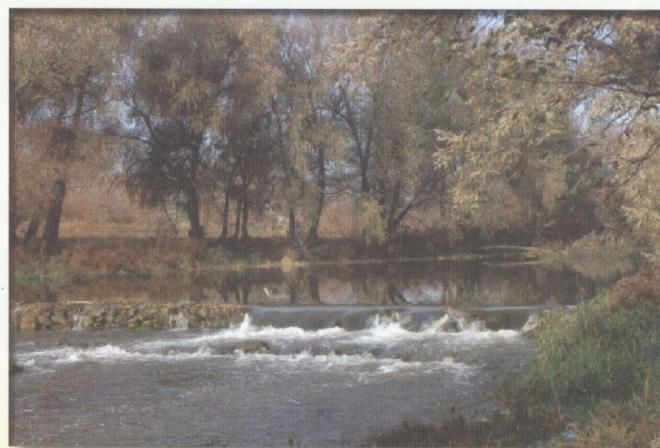
вийшла під час визвольної боротьби українського народу за свою незалежність, коли стала твердинею на кордоні з Польщею. Тоді вона була містом Брацлавського полку – адміністративної одиниці української держави.

У цей час помітно зросло населення Буші, оскільки вона стала одним із центрів зосередження опришків.

Усім було зрозуміло, що Річ Посполита кине на неприступну і горду Бушу усі свої добірні війська. Це сталося в кінці січня 1654 року, коли тут відбулася перша битва козаків з польським військом. Бушанці разом з козаками на чолі з полковником Гречкою відстояли свою землю.

У листопаді 1654 року 35-тисячне військо ворога знову оточило місто. Оборону Буші очолили комендант фортеці Завісний, полковники Зеленський, Махачинський, полковник опришків Гречка. Ворожа армада цілий день штурмувала Бушу, але змушена була відступити,

несучи значні втрати. Настав новий день і битва розгорілася з новим напруженням. Сили були нерівні. І під вечір 29 листопада поляки увірвалися в місто, де ще довго точилися запеклі бої.

Під час героїчної оборони Буші загинуло 16 тис. бушанців, але смерть знайшло й чимало ворогів. Ці події відобразив Михайло Стариць-

кий у своїх історичних працях: повість «Облога Буші» та драмі «Оборона Буші».

Після руйнування 1654 року відродити колишню велич місто уже не змогло. З часом з'явилися люди, які на його руїнах заснували село, що зберегло горде ім'я величного міста – Буша.

Гайдамацький Яр. Свою сучасну назву – «Гайдамацький» – він дістав у кінці ХУІІ на початку ХУІІІ ст. завдяки подіям, відомим в історії під назвою Коліївщина. Саме тут часто переховувались загони гайдамаків і був захоплений у полон їх ватажок Іван Гонта.

Гайдамацький Яр знаходиться в долині притоки Дністра річки Бушанки. Про його вік нагадують тепер дуби-старійшини. Їх залишилось небагато, тому що основна їх частина була знищена ще в кінці ХІХ на початку ХХ століття. Цінні дуби вивозилися в Європу за золото на голландські і німецькі верфі для будівництва кораблів. Ті, що залишились, дістали в народі назву «Дідусь», «Громовик» та інші. Вони взяті під охорону як пам'ятки природи.

У лісових насадженнях Гайдамацького Яру зустрічаються ділянки дуба черешчастого, грабові діброво-ясеневі насадження, цінні породи дерев: модрина європейська, клен-явір. Із рослин можна зустріти : папороть (чотири види), печіночницю, хвощі та плауни, незліченну кількість лікарських рослин. Цікавий Гайдамацький Яр у геологічному значенні. Річка

Бушанка прорізала долину в товщах вапняків, сланців, пісковиків різних геологічних епох на глибину до 120 метрів. Гайдамацький Яр – каньйоноподібна долина довжиною два кілометри і шириною 100-200 метрів. Це своєрідний геологічний розріз південної частини Вінницької області. Він доповнюється цікавими формами вивітрювання. Вода і вітер «вितворили» з місцевих пісковиків і гранітів чудернацькі фігури – величезні стовпи і скелі, які ніби складаються з багатьох шарів. Гайдамацький Яр

– своєрідний і унікальний ландшафт не тільки Вінниччини, але й України. Він віднесений до геологічних пам'ятників природи державного значення.

Пам'ятки:

- **чотири пам'ятки археології III тис. до н.е. – XIII ст. н.е.;**
- **дохристиянський скельний храм V ст. до н.е. з унікальними художніми наскельними рельєфами;**
- **залишки фортеці та підземних ходів XVI-XVII ст.;**
- **міська ратуша XVI ст., розташована на території приватної садиби;**
- **Покровський монастир, XVII ст.;**
- **Успенська церква, XVIII ст.;**
- **Козацьке кладовище XVIII-XIX ст.;**
- **Гайдамацький Яр – геологічна пам'ятка природи;**
- **Парк історичної скульптури, де щорічно проводяться міжнародні пленери скульпторів – каменярів.**
- **Гайдамацький Яр – каньйоноподібна долина.**

Гайдамацький

яр

Село Буша

ХРАМ У СКЕЛІ

Маршрут № 2

Довжина маршруту 290 км,
тривалість -10 годин.

ОБ'ЄКТИ ДЛЯ ОГЛЯДУ :

Зупинка №1

с.Кукавка Могилів-Подільського району - церква Дмитра Солунського, оздоблена малюнками видатного художника В.Тропініна;

Зупинка №2

с.Немія Могилів-Подільського району - дерев'яна церква св. Великомучениці Параскеви (нині Миколаївська);

Зупинка №3

м. Могилів - Подільський - краєзнавчий музей, військовий об'єкт - ДОТ №112, Георгіївська церква і дзвіниця, Миколаївська церква, Параскеївська церква і дзвіниця, пам'ятник М.Гоголю, Т.Шевченку, герою Італії М.Буянову, Джону Ленону, пам'ятний знак з барельєфом засновнику міста Я.Могилі.

Зупинка №4

с.Лядова Могилів-Подільського району - печерний Свято- Усікновенний скельний чоловічий монастир (діючий)

об'єкти природно-заповідного фонду: «Вендичанська дубина», «Грабарівський ландшафтний заповідник», «Бронницький парк».

Маршрут починається з м. Вінниці, пролягає через п'ять районів Вінницької області: Вінницький, Жмеринський, Барський, Муровано-Куриловецький, Могилів-Подільський.

ЦЕРКВА СВЯТОГО ДМИТРА с.КУКАВКА

Подорожуючи селом Кукавка, можна ознайомитись з оригінальною церквою Дмитра Солунського, будівництво якої розпочате 1804 року графом Морковим, тодішнім власником села, і закінчене 1806 р. Кам'яний храм побудований зусиллями великого художника, колишнього кріпака - Василя Тропініна. Інтер'єри церкви багато разів перебували. Колись тут зберігалося декілька картин Тропініна, частину з яких передали до Київського музею Т. Шевченка в 1926 р., решту - до Вінницького краєзнавчого музею. Тепер вони знаходяться у Вінницькій художній галереї. До наших днів на стінах церкви зберігся подільський орнамент великого майстра. 1990 року у селі встановлено пам'ятник В.Тропініну за проектом скульптура М.Крижанівського, проводяться традиційні тропінінські свята.

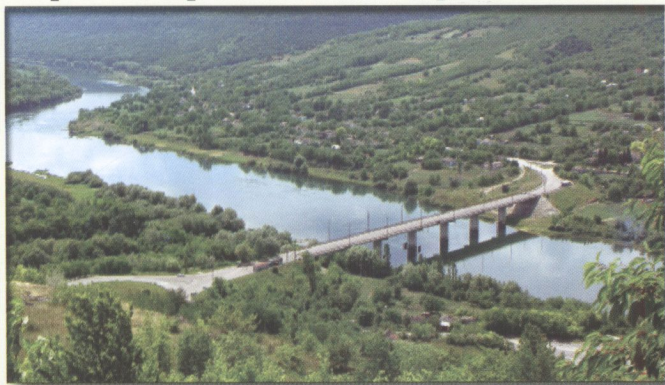
Село відоме й тим, що з 1900 до 1905 року в ньому проживала родина Михайла Коцюбинського. Нині на будинку, в якому мешкали Коцюбинські, встановлена меморіальна дошка.

Цікавий слід в історії Кукавки залишив граф Іраклій Дмитрович Морков, який мав тут справжню обсерваторію. Його праці з метеорології використовувались навіть у Паризькій академії.

УНІКАЛЬНИЙ ДЕРЕВ'ЯНИЙ ХРАМ. с. НЕМІЯ

Тут можна відвідати дерев'яну церкву св. Великомучениці Параскеви (нині Миколаївська). Прекрасний взірєць народної дерев'яної архітектури. Пофарбована в світло-зелені тони, що роблять її надзвичайно гармонійною, з садом навколо. На одвірку напис, який сповіщає про дату побудови (1775 рік). Чотирирусний іконостас з'явився 1799 року, настінні розписи – на початку XX століття, шанована ікона – «Всіх скорботних радості». Біля церкви стоїть чо-

тирирусна дзвіниця, перший поверх якої мурований. Центральна частина будівлі від притвору відділена аркою. Біло-голубі стіни, вишиті рушники та білі одежі столів і престолу створюють урочистий і піднесений настрій.

МІСТО НАД ДНІСТРОМ. м. МОГИЛІВ- ПОДІЛЬСЬКИЙ

Місто обласного підпорядкування знаходиться на відстані 120 км від Вінниці. Перша письмова згадка датована 1595 р., засновник міста молдовський господар Ярема Могила. Місто розташувалось при головній переправі через Дністер, на перетині торгових шляхів з Молдови в Україну, з Галичини до Чорного моря.

Могилів - Подільський розбудовувався на берегах Дністра, де впадають річки. Дерло

і Немія. Дністер – третя за довжиною річка України, яка в своїй історії мала багато назв. Для стародавніх греків це Тіріс, пізніше – Тірас, римляни називали річку Данастріс, турки – Турла, у давній Русі – Дьнесьтр. У письмових джерелах вперше вона

Горицвіт весняний

згадується ще Геродотом, пізніше – у творах Страбона, Плінія, Птолемея. Саме місто ніби лежить у глибокій чаші, оточеній високими горами з пишною зеленню. Поруч з сучасними спорудами, молодими парками і скверами, збереглося чимало пам'яток стародавньої архітектури, що надають місту особливої привабливості і колориту. Молдавський господар Ярема Могила побудував на цих землях замок та інші оборонні споруди і подарував його своєму зятю, брацлавському магнатові Стефану Потоцькому, який із вдячності тестеві назвав містечко Могилевом. Протягом століть в історії Могилева було і його заселення представниками різних національностей (українцями, євреями, поляками), і отримання Магдебурзького права (1743р.), а відтак значне економічне під-

несення на початку XVIII ст. Не минули місто і трагічні події – набіги татарів, епідемії, повені. Дерев'яні будинки грецького та італій-

Підсніжник

ського типу відрізняють Могилів від інших українських міст. Уже в першій половині XVII ст. він став найлюднішим містом Поділля, переважаючи за кількістю мешканців Кам'янця-Подільського. Прикордонне розташування містечка стало причиною створення у 1643 році митниці. Сьогодні у місті працює контрольно-пропусний пункт і державна прикордонна служба.

Могилів неодноразово ставав ареною жорстоких боїв між польськими і турецькими військами. Звідси шляхта здійснювала свої напади на Молдову. Часто місто повністю спустошувалось, а мешканці потрапляли в полон.

У свій час у Могилеві розташовувалася штаб-квартира польського гетьмана Станіслава Жолкевського, звідси на Хотин вирушав Петро Сагайдачний.

Під час Визвольної війни 1648-1654 рр. місцеві мешканці активно підтримували повстанців. У місті запровадили полковий козацький устрій. Могилів став центром полку. Козаки Могилівського полку брали активну участь у штурмі Барської фортеці, билися під Пилявцями, Збаражем, Зборовим. Двічі місто визволяли козаки під проводом славетного кошового атамана Запорізької Січі (1664, 1671рр.) Івана Сірка. У 1621р. у Могилеві зупинялися козацькі полки на чолі з гетьманом Я.Бородавкою, йдучи на Хотин; а в роки національно-визвольної війни

базувався Могилівський (Подільський) полк на чолі з полковником О.Гоголем. З літа 1672 р. Могилів потрапив під владу турків, хоча вважався підлеглим Петрові Дорошенку. 1699 року турки залишили Поділля, а місто знову відійшло до Польщі.

Після реформи 1861 року в краї почала розвиватись промисловість. Тут працювало 15 підприємств і 1116 ремісників. Близько 400 сімей займались садівництвом, виноградарством, шовківництвом. Активно розвивалось судноплавство на Дністрі. Таке економічне піднесення сприяло активізації культурного життя. У той період у повітових школах Могилева працював видатний російський письменник

Г.О.Мачтет, з 1868 р. у передмісті проживав класик української літератури Михайло Старицький. До нього приїжджали видатний український композитор Микола Лисенко, драматурги Михайло Кропивницький і Микола Садовський. У Могилеві перебувала мати відомої поетеси Лесі Українки Олена Пчілка, зупинявся її чоловік Климент Квітка.

Багаті відомості про минуле й сьогодення Могилева ретельно зібрані науковцями у міс-

цевому краєзнавчому музеї. Він один з найстаріших в області. На жаль, доведена колекція музею була знищена німецько-румунськими окупантами. Сьогодні основу музейної збірки складають зібрання картин Г.Бронштейна, колекції мінералів В.Афанасьєва, меблі початку XX ст., збірки нумізматики, зброї XVII-XX ст. і археології.

У місті відкрито музей жертв фашизму, встановлено пам'ятник жертвам фашизму і Праведникам світу. При центрі народної творчості працює музей «Українська витинанка», експозиції якої представ-

ляють унікальні витинанки могилівських майстринь і учасників всеукраїнських конференцій; колекцію писанок, декоративно-мистецькі твори місцевих авторів.

ПОДІЛЬСЬКИЙ АФОН. С.ЛЯДОВА МОГИЛІВ- ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Село розташоване у живописній місцевості долини р. Лядова, яка впадає в Дністер, від чого саме село й отримало назву. За іншою версією, назву села пов'язують зі словом «ляда», що означає двері, тому, що зі сторони Молдови Лядова була зручним пунктом і ніби відкритими две-

Джону Леннону

рима для втечі кріпаків, підневільних людей з Поділля в Бесарабію. Річка Лядова – одна з великих лівих приток Дністра. Її довжина – 93 км. Біля с.Яришева долина річки глибоко врізана в геологічні породи різного віку і створює своєрідний каньйон з високими 150-180 м берегами. Село Лядову з усіх боків оточують схили

долини одноіменної річки. На схилах виходи крейди утворюють оригінальні стіни з печерами, стовпи, окремі химерні скелі, що загрозливо звисають над селом. Виходи крейди – унікальний геологічний об'єкт. У межах області таких потужних шарів крейди і мергелю немає. Тут також зустрічається багато рідкісних рослин, таких як гіацинт блідий, два види ковили, а весною на великих ділянках цвіте горіцвіт весняний. Географи здавна називають Вінницьке Подністрів'я «своєрідною гірською країною». Тут Подільське плато, помережене глибокими ярами-міжгір'ями, має нахил у бік Дністра. Річки-притоки розчленовують плато на окремі пасма. Впродовж 50 км (у межах Вінницької області) до десяти річкових долин врізаються у плато на глибину 110-180 метрів, а вододіли мають ширину 5-7 км. Для Вінницького Подністрів'я характерні також дивовижні форми вивітрювання берегів. Тут можна зустріти еолові стовпи, скелі-гриби, поблизу яких – розсипи гострого каміння. Середня висота

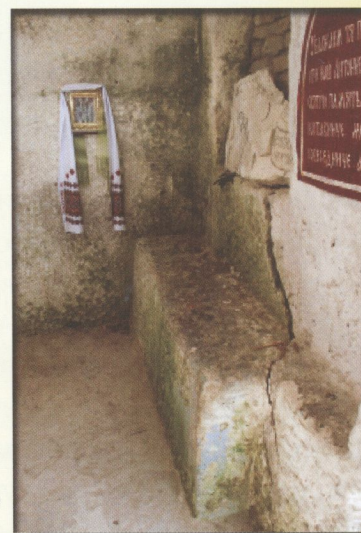
Придністровської височини на території Вінниччини досягає 300 метрів.

З розповсюдженням християнства в Могилівському краї народилася легенда про Антонія Печерського, котрий, йдучи з Афону, облюбував біля с. Лядова безлюдну місцину над бурхливою рікою. Тут він зупинився і обжив одну з печер, висік у горі келію, яку і сьогодні називають його іменем. Пізніше він заснував печерний храм Усікновення Глави Іоанна Предтечі і монастир, де виховав чимало чернечої братії. Тут він прийняв чернечий постриг і одержав чернече ім'я, а потім поніс свою християнську віру у Київську Русь, яку саме охрестив великий рівноапостольний князь Володимир. Він також заснував Києво-Печерську Лавру.

Перші згадки про монастир у скелях датовані XII ст. Літописи свідчать про похід сюди князя Івана Берладника (1159р.) Пізніше князівські міжусобиці призвели до того, що Пониззя, разом з лядовським скельними берегами, перейшло у власність поляка Мстислава Удалого, котрий оголосив тут у 1226 році окреме князівство. А рівно через 15 літ власником цих земель став Данило Галицький.

Далі було тяжке монголо-татарське, турецьке панування, а з кінця XIV ст. ці землі входять до складу Польсько-Литовського князівства. Існує думка, що саме в стінах монастиря благословляли козаків на битви за волю.

У часи атеїзму тутешні церкви злетіли у повітря. Старожили кажуть, вибух був настільки потужним, що купол церкви Іоанна Предтечі місцеві мешканці бачили в Дністрі. Не стало господарських прибудов, галереї-готелю, знищена восьмикупольна церква, а також всі ікони, написані на цинкових пластинах київським художником Дудкевичем.

Забуття і запустіння тривало 60 років радянської доби. Тільки наприкінці ХХ ст. сюди повернулись монахи, за волею Господа тутешню братію знову очолив ієромонах Антоній. Крок за кроком почалося відродження скельного монастиря, а з часом це місце знову здобуло славу духовної колиски Поділля.

У 2013 році у Лядовій очікується велике свято – тисячолітній ювілей тутешньої обителі, яка чудом відновилася і сьогодні відроджується у всій своїй красі. Є сподівання, що

монастир стане духовним центром, в якому житиме благодать святої гори Афон, котру приніс сюди, як і в Києво - Печерську Лавру, преподобний Антоній. Адже обитель збирає на свята, особливо в день пам'яті Усікновення Глави Іоанна Предтечі, що відзначається 11 вересня, багато паломників. Незважаючи на майже повне руйнування монастиря в радянські часи, тут збереглася келія Антонія Печерського, а також один із скельних храмів.

Лядовський монастир визнаний одним із семи чудес Вінниччини.

До наших днів живуть оповідання і легенди про конкретні монастирські древності і документи, сховані в монастирських підземеллях – катакомбах. У 1883 році, за дорученням Розпорядчого комітету VI Археологічного з'їзду, монастир вивчав відомий київський професор В.Б.Антонович. В його звіті написано: «По известному нам ныне устройству сохранившихся пещер и церквей на территории Лядовского скального монастыря, есть все основания полагать, что здесь

в XI-XII в.в. действительно был монастырь пещерного типа».

До цих пір всякого, хто відвідує це місце, вражає дух аскетизму, який витає в цих стінах майже тисячоліття. Тут своя держава, свої закони, своя сувора краса. Але понад усе три найбільші чернечі цноти: чистота, покоря, бідність. Бо тільки так можна перебувати у Божій благодаті, тільки так можна вимолити прощення і попросити добра для нашої країни. За прикладом Антонія Печерського сюди

йдуть сильні вірою й духом, щоб у часи «всепроникаючої комп'ютеризації», «мобільності», «магнетизації» відійти від сучасного світу і довірити себе єдиному Богу, збагнути сутність вічного життя і осягнути таємницю Воскресіння.

МІСЦЯ ДЛЯ ВІДПОЧИНКУ

І ХАРЧУВАННЯ:

1. м. Могилів - Подільський – готель «Турист» - вул. Соборна, 12; тел.(04337) 2-61-70;

2. м.Могилів-Подільський – готель «Смарагд» - (04337) 6-80-94;

3.м.Могилів-Подільський – готель «Олімп» - (04337) 6-31-69; 6-50-69;

4.м.Могилів-Подільський - приватний готель «На Карпівській» (04337) 6-49-42;

5.Могилів-Подільський р-н с.Бронниця, пансіонат «Горний» (04337) 6-44-40;

6.Могилів-Подільський дитячий спортивно-туристичний клуб «Еверест»- наметовий табір, приготування їжі в польових умовах, екстрим прогулянки з використанням туристичного спорядження.

м.Могилів-Подільський :

Ресторан: «Петропалац», «Южний»;

Кафе-ресторан: «У Давида», «Старий ДОТ» (с.Серебря);

Кафе: «Золоте курча», «Під каштанами», «Піратський підвал»; піцерія.

МАЄТКИ ПОТОЦЬКИХ НА ВІННИЧЧИНІ.

Маршрут № 3

Серед палацових перлин Вінниччини, які належали родині Потоцьких, особливої уваги заслуговують Немирівський і Тульчинський палаци. ДОВЖИНА МАРШРУТУ: 190 км, тривалість 1-2 дні.

ОБ'ЄКТИ ДЛЯ ОГЛЯДУ:

ЗУПИНКА №1 - Немирів - палац графині М.Г.Щербатової, парк, комплекс Немирівської гімназії, електростанція, млин.

ЗУПИНКА №2 - Тульчин - палац графів Потоцьких (малий палац, комплекс старого палацу), парк, будинок декабристів, Успенська церква, костел домініканців з келіями, будинок родини Абазів, будинок юриста графині С.Потоцької.

ЗУПИНКА №3 - с.Печера Тульчинського району - мавзолей графів Потоцьких,

дерев'яна церква Різдва Богородиці, парк, пороги на річці Південний Буг.

ЗУПИНКА №4 с.Сокілець - штучний канал вздовж річки Південний Буг, Будинок відпочинку, старий млин, залишки гідроелектростанції, залишки кам'яного муру часів епохи Потоцьких.

Маршрут починається з м. Вінниці і пролягає через Вінницький, Немирівський, Тульчинський райони.

Географічне розташування Вінниччини, природа, помірний клімат, шляхи, які сполучували південь і північ, захід і схід, віддавна приваблювали сюди людей, здатних вкласти у садибну розбудову значні кошти і запросити до маєтків відомих архітекторів і майстрів садово-паркового мистецтва, щоб створити на теренах краю нові осередки краси. Свого часу у подільських палацах і парках вирувало життя. Немирівські і Тульчинські маєтки належали родині відомих польських магнатів Потоцьких. Палади прикрашали колекції художніх творів відомих європейських майстрів, бібліотеки, на концертах, які часто влаштовувались в палацах, можна було почути музику знаменитих заїжджих композиторів.

Рід Потоцьких був дуже розгалужений. Існувало декілька гілок роду Потоцьких: подільська, волинська, галицька.

Засновником подільської гілки можна вважати Францішека Салезія Потоцького «малого короля на Русі», так називали його в Польщі через величезні статки. Володіння Потоцьких на Україні складали: 70 міст, декілька сотень сіл, у яких проживало близько 400 тисяч підданих. Францішек Потоцький ніколи на Вінниччині не жив. Тульчинський палац з'явився у 1781 році завдяки старанням його єдиного сина, воєводи руського - Станіслава Щенсного Потоцького.

ПАЛАЦ У ПАРКУ

Немирів. Палац у Немирові збудований у середині XIX ст. за часів Болеслава Потоцького – молодшого сина Станіслава і Софії Потоцьких.

Він був важливим культурним осередком тогочасного Немирова: тут влаштовувались бали, вечори, на які граф запрошував не тільки друзів, але й місцеву інтелігенцію. У палаці Потоцького давав концерти геніальний угорський композитор і піаніст Ференц Ліст, гостював великий французький письменник Оноре де Бальзак з дружиною Евеліною Ганською. Чудовий господар Потоцький дбав не тільки про свій палац, а й про мешканців містечка.

Його коштом зведені дві церкви, школа і декілька промислових будівель. 1834р. разом із впливовими міщанами граф поновив роботу Немирівського училища, а вже 1838 р.

звернувся до міністерства народної освіти з пропозицією перетворити повітове дворянське училище, що перебувало у його маєтку, на гімназію.

У цій пропозиції граф брав на себе конкретні зобов'язання: пожертвуваний графами Вінцентом і Щенсним Єжи Потоцьким капітал, що належить училищу, він забезпечував законною заставою власного маєтку.

Внаслідок клопотання графа Болеслава Потоцького 1838 р. за наказом імператора повітове училище у Немирові було перетворене на гімназію.

Усі питання, пов'язані з навчанням і побутом учителів чи гімназистів, вирішувалися за допомогою графа. На запрошення Б.Потоцького до Немирова приїхав професор механіки й архітектури Київського університету Св. Володимира Ф.І. Мехович для

розбудови міста. За кілька років, на замовлення графа, Ф. Мехович за своїми проектами збудував низку важливих споруд, які збагачили Немирів. Особливе місце серед них посіла гімназія – великий двоповерховий цегляний будинок, побудований у 1838 р. на місці старого будинку Потоцьких.

Упродовж усього часу, коли граф Б.С. Потоцький був почесним опікуном Немирівської гімназії (1839–1866 рр.), він з особливою увагою і турботою ставився до потреб закладу й учнів. При гімназії в спільній квартирі на його кошти утримувалося до 30 вихованців.

Граф не лише матеріально допомагав учням, а й влаштовував у своєму палаці вечори, гуляння в парку й різні забави. У святкові дні для гімназистів, учителів і мешканців міста він проводив бали.

Граф завжди по-батьківськи ставився до учнів, допомагаючи тим, хто потребував підтримки.

Мешканці міста часто зверталися до нього за допомогою з різних питань.

Потоцький звів при гімназії католицьку каплицю, освячену 1856 р. іменем Святого Болеслава. Немирівська гімназія дуже швидко стала відомою на все Поділля і в роки найбільшого розквіту нараховувала близько 450 учнів. Крім того, він заснував жіночий пансіон у Немирові і 4-класну школу в Богополі. Значні суми жертвувались ним не лише на утримання всіх названих закладів, а й на стипендії..

Немирівську гімназію часто відвідував відомий усьому світові геніальний хірург і педагог Микола Іванович Пирогов. Будучи попечителем Київського навчального округу, він контролював виховний процес у навчальних закладах округу. У своєму циркулярі “Основні засади правил про провини і покарання учнів” відзначав, що за кількістю покарань різками Немирівська гімназія посідає друге місце в окрузі». Згодом попечитель

М.І. Пирогов заборонив тілесні покарання і грубе ставлення вчителів до гімназистів. Реформа М.І. Пирогова здійснила переворот у гімназійному житті.

У 1848р. Болеслав Потоцький створив також Немирівський дитячий притулок, названий на честь його дружини “Притулком графині Марії Потоцької”. Дружина Потоцького заснувала у Немирові притулок для дітей-сиріт. Сирітські притулки існували й в окремих селах.

За плідну працю на освітній ниві царський уряд присвоїв графові чин камергера, а згодом й вищі придворні чини: церемоній-

мейстера, гофмейстера, вищий придворний чин 2-го класу обер-шенка, нагородив як засновника Немирівської гімназії й почесного попечителя діамантовим орденом Св. Олександра Невського.

Після смерті Б. Потоцького утримувати своїм коштом чоловічу гімназію продовжила його внучка – княгиня Марія Щербатова.

Потоцькі, нащадки польських магнатів, маючи всі права загальноросійського дворянства, відігравали помітну роль у житті не лише свого регіону, а й держави в цілому. Історико-культурна спадщина Потоцьких є унікальною.

Палацу Болеслава Потоцького не судилося довге життя. Його внучка Марія Щербатова розібрала палац наприкінці XIX ст. і почала зводити новий. Графиня декілька

разів міняла архітекторів і врешті решт обрала чеського архітектора Іржі Стібала. За переказами, план палацу Марія Григорівна обрала сама на зразок побаченого нею в Англії.

Палац споруджений у стилі класицизму. Головні роботи були закінчені в 1900 році, але зовнішнє і внутрішнє оздоблення тривало декілька десятиліть, напевне тому, що графиня вірила в легенду, згідно якої, вона житиме до тих пір, поки будуватиметься палац. Палац цікавий тим, що зберігає первісне планування і деякі деталі декору – рельєфи і ліплення на стінах. Великий портрет власниці маєтку зберігся в парадному холі. Палац оточує величезний пейзажний парк (85 га) зі ставками. У різні роки тут працювали садівники із Відня, Брюсселя, Праги. У парку налічується 200 видів дерев і чагарників. Серед них гінкго, пихта каліфорнійська, кедр сибірський, липа срібляста, бундук канадський, сосна веймутова і чорна, платани, дуби червоний і пірамідальний та інші. Немирівський парк визнаний пам'яткою садово-паркового мистецтва. Крім палацу в Немирові Щербатова збудувала електростанцію, критий ринок, а також заснувала гуральню.

У колишньому маєтку графині Щербатової з 1921 року розмістився чудовий Будинок відпочинку, нині санаторій «Авангард» – відомий далеко за межами України. Тут лікують-

а й росіяни, німці. У травні 2005 року в санаторії відпочивав принц князівства Ліхтенштейн Грегор Ліхтенштейн.

«ПОДІЛЬСЬКИЙ ВЕРСАЛЬ»

Тульчин. Місто і центр району розташоване на правому березі р. Сельниці. Свою історію Тульчин починає з 1607 року, коли виникло королівське укріплення Речі Посполитої – Нестервар. У Тульчині знаходиться одна з найбільших магнатських резиденцій,

визначних пам'яток класицизму – маєток Станіслава Щенсного Потоцького (великий і малий). Обидва палаці, згідно легенди, з'єднувались підземним ходом, таким широким, що по ньому могли проїхати четверо коней. Станіслав Щенсний Потоцький (1751-1805) – був сином Францішека Салези та Анни Ельжбети Потоцьких. Батьки пророкували йому велике майбутнє, навіть трон Речі Посполитої. З 1780 року разом з другою дружиною Юзефою він оселився в Тульчині.

У 1781 році під керівництвом відомого будівничого Людвіга Метцеля і французького архітектора Лакруа Потоцький споруджує у місті великий палацовий ансамбль, легендарний «Подільський Версаль» – диво Європи і окрасу Поділля, який за своєю красою славився серед кращих палацових споруд Європи. Тоді споруду прикрашав напис: «Щоб завжди вільних і добродесних був помешканням». До ансамблю входили: палац, театр, манеж, стайні, турецька лазня, оранжереї, службові і житлові приміщення, два бічних флігелі. Дах палацу був покритий міддю. Для урочистих подій він натирався до золотого блиску і сяяв навкруги. Навколо палацу англійським садівником Міллером був створений розкішний парк «Хороше» з місцевими

та екзотичними деревами і чагарниками, альтанками, фонтанами, квітниками, мармуровими статуями роботи провідних тогочасних майстрів. Сам палац прикрашала безліч картин роботи Тиціана, Рубенса, Рембранта, Ван Дейка. В блакитному і золотому залах влаштовувались пишні прийоми. Саме тут Олександр Пушкін познайомився з дочками Потоцького – красунями Софією і Ольгою й закохався в них до нестями. Поет присвячує їм свої твори: «Бахчисарайський фонтан», «Євгеній Онегін», «Чорна шаль». В «Подільському Версалі» був навіть театр і оркестр, де грали кріпаки, які навчалися музиці в Європі. У палаці також були: бібліотека, кількість томів якої сягала понад 10 тисяч; кабінет нумізматики з колекцією рідкісних античних монет великої вартості; масивні срібні сервізи; колекція скляних кубків; колекція вишивок найкращих українських майстринь; історичний архів з грамотами литовських князів, оригіналами листів

українського гетьмана Івана Мазепи, листами польського короля Яна Собеського і багатьох письменників. Пізніше архів вивіз до Парижу син Станіслава Потоцького

Мечислав. Така ж доля спіткала й художню галерею графа. Нині три картини Тульчинського зібрання Потоцьких виставлені в Луврі. На одній з них зображений сам Станіслав-Фелікс із синами Єжи і Станіславом. Гостями Потоцького були граф Б.Шереметьєв, російський полководець граф П. Рум'янцев-Задунайський, імператори Росії Петро I, Катерина II. У радянський час майже всі мистецькі прикраси інтер'єру були зруйновані. З оригінального планування збереглися лише парадні схо-

ди і пара колон у залі, а також барельєф на бічному портику правого флігеля з гербами Потоцьких - Мнішеків (перша дружина Потоцького була з цього роду). Граф перетворює маленьке містечко Тульчин на місто з потужною промисловістю і високою європейською культурою. З його появою в Тульчині виникає чимало майстерень, заводів. Станіслав

подружжя мешкало у Тульчині. Тут Потоцький помер і тут похований.

У центрі міста, в затишному зеленому його куточку, знаходиться невеликий старовинний будинок палацового типу з колонами, який колись належав родині Абазів. Глава цієї родини генерал А.А. Абаза був управителем маєтку останнього з Потоцьких - графа Мечислава Потоцького. Тут зростала майбутня мати видатного українського письменника Михайла Коцюбинського.

До цікавих архітектурних пам'яток тих часів належить і незавершений будинок персонального юриста графині Потоцької - Сваричевського. Тепер в ньому знаходиться дитяча музична школа ім. Миколи Леонтовича.

Неподалік від палацу С.Потоцький в 1786 році розпочав будівництво домініканського костелу в стилі українсько-польського бароко. За задумом архітектора, він мав у мініатюрі відтворювати знаменитий храм св. Петра у Римі. Всередині храм

Щенський Потоцький розводить у своїх маєтках нові породи худоби, привозить сюди нові сорти фруктових дерев, рослин і квітів.

Після одруження з красунею Софією

вражає простими і водночас прекрасними ліпними зображеннями, частина яких збереглася й донині. Нині це Свято-Різдва Христова Кафедральний Собор.

ШЕДЕВР АРХІТЕКТУР- НОГО МИСТЕЦТВА. ПЕЧЕРА

Перша згадка про Печеру в письмових джерелах припадає на кінець XVI ст., де вона згадується як володіння князів Збараських. За часів панування турків на Поділлі (1682р.) у Печері облаштував свою резиденцію молдавський володар Григорій Дука.

всесвітньо відомий Версальський комплекс у Парижі. Про регулярне планування парку в Печері свідчать правильний геометричний план, що в основному зберігся, і 250-літня чотирирядна липова алея, що вела від головних воріт до палацу. Паралельно головній алеї по периметру парку було створено дві бічні - дворянні, теж липові. Головна і бічні алеї перетинаються іншими, які розташовані під кутом 45 градусів у напрямку Південного Бугу. Перед головним фасадом палацу, з боку річки, були великі квітникові партери,

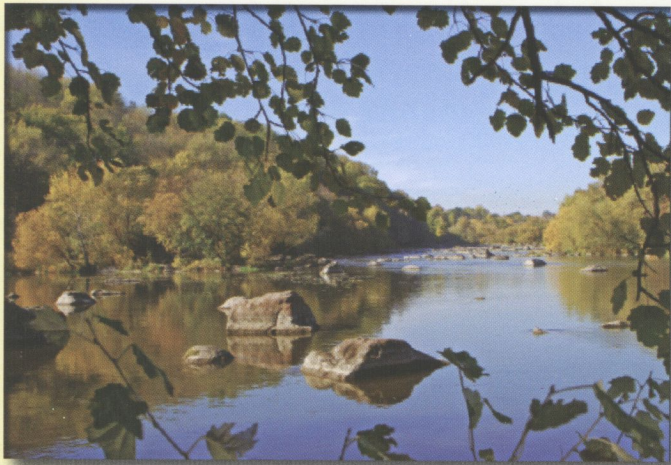

Він звів на крутому березі Південного Бугу укріплений палац і заклав парк (1682 року), який вважається одним із найстаріших на Поділлі. Парк розділяли навпіл дворянні липові алеї, які частково збереглися до нашого часу.

Як і більшість парків на Вінниччині, Печерський парк розбудовувався у регулярному (геометричному стилі), що з'явився на Україні під впливом модної на той час французької школи. Прикладом паркового мистецтва цього типу до наших днів залишається

прикрашені фонтанами, альтанками, терасами, що спускались до самої води. Все це доповнювалось химерно підстриженими кущами й деревами та оточеним могутніми осиками штучним водоймищем із водоспадом. Неподалік від палацу була споруджена оглядова площадка, з якої відкривалась грандіозна панорама протилежного лівого берега, вершина якого була вкрита віковим сосновим бором, який частково зберігся і до нашого часу. Від палацу до річки вели сходи, прикрашені мармуровими скульптурами. У 1764

році неподалік від руїн колишньої резиденції Дуки розпочинається будівництво церкви Різдва Богородиці. Церква споруджувалася виключно з тесаних дубових балок без вико-

ристання цвяхів. Церква має три куполи, які покриті гонтом. Поряд з церквою до сьогоднішнього дня стоїть кам'яний хрест, витесаний з цільної глиби. Хрести подібного типу й сьогодні стоять, як правило, на козацьких могилах. Постановою Ради Міністрів УРСР №442 від 06.09.1979 року православну церкву Різдва Богородиці 1762 року побудови та дзвіницю, побудовану у другій половині XIX ст., віднесено до пам'яток архітектури і передано під охорону держави. Печерою в різні роки володіли декілька польських магнатських родів, кожний з них перебудовував палац і переплановував парк відповідно до власних смаків і віянь тогочасної моди. Печера – це улюблений маєток Потоцьких подільської гілки.

У Печері родина Потоцьких збудувала мавзолей-костел у стилі романського модерну. Проектував мавзолей відомий київський архітектор В.Городецький. Написи на підмурку, зроблені польською мовою, повідомляють: «Проектував Владислав Городецький, збудували Костянтин і Яніна Потоцькі, 1904 рік».

На початку XX століття на запрошення графа Констанція Потоцького до Печери приїхав вже відомий на той час, частково – скандальний, архітектор з Києва, представник дрібної, безгербової шляхти Владислав Городецький. Йому було замовлено будівництво костелу з усипальницею на території маєтку. Городецький використовував при будівництві

бетон власного виробництва зі своїх київських заводів. Він збудував модернову, як на той час, каплицю з напрочуд лаконічно поєднаними елементами готики і орієнтальними мотивами.

Мавзолей – шедевр мистецтва, разом із західними воротами утворює єдиний ансамбль. Східна сторона будівлі оформлена у вигляді аспиди. Під нею побудований спуск до округлого мавзолею. Ідеально рівна кахельна підлога, масивні дубові двері з накладеними петлями-завісами та оригінальним малюнком, викладені із гранітного каменю стіни. Городецьким було продумано все до найменших дрібниць (навіть шляпки цвяхів – візерунчасті). Перед мавзолеєм – великі стилізовані ворота. Два пілони вказують на в'їзд. В середині кожного знаходяться невеликі дзвіниці. Решітка огорожі оздоблена рельєфними хрестами на всю висоту. Все збереглося дотепер у гарному стані.

У склепі під мавзолеєм збереглося і декілька захоронень представників відомого роду Потоцьких. Прах Костянтина Потоцького, засновника мавзолею, нащадки вивезли до Польщі.

Ще одна окраса Печери – її пороги. Наприкінці XIX ст. парк розширився на інший берег річки де тепер с. Сокилець. Тут Потоцькі облаштували «Дикий канал», що тягнеться паралельно до Південного Бугу. Тепер цей канал реконструйований і використовується для змагань з водного слалому. Довжина каналу 1100м, глибина – 6м, перепад висот 20м. У Сокильці збереглася будівля величезного млина кінця XIX ст.

ЗМІСТ

1. Вступ	1
2. Карта історичник пам'яток	2
3. Маршрути Вінниччини	3
4. Вінниччина - перлина Поділля	4
5. Красуня Вінниця	6
6. Вони прославили свій край.....	8
7. "Таємнича Буша"	12
8. "Храм у скелі"	20
9. "Маєтки Потоцьких".....	25

**Вінницький обласний центр
туризму, спорту, краєзнавства
та екскурсій**

